

مواجهه مطبوعات ایران و عربستان در بازنمایی منا: فاجعه یا حادثه؟*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۲/۱۷

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۴/۲۰

سیدعلی اصغر سلطانی**

مهدی مقدسی نیا***

در فاجعه منای سال ۱۳۹۴ که یکی از خون‌بارترین وقایع تاریخ حج در مکه بود، جمعاً ۴۶۴ نفر ایرانی به شهادت رسیدند. این تلفات جانی که به دلیل سقوط جرتقیل در محوطه مسجدالحرام و ازدحام جمعیت در رمی جمرات در منا رخ داد، به سرعت در مطبوعات جهان و جهان اسلام بازتاب یافت و به جنگ رسانه‌ای شدیدی میان رسانه‌های عربستان سعودی و ایران انجامید و در نهایت موجب کاهش شدید روابط دیپلماتیک بین دو کشور گردید. این پژوهش معطوف به این جنگ رسانه‌ای است و مسئله اصلی آن این است که: بازنمایی این وقایع در رسانه‌های این دو کشور چگونه بوده است و آنها از چه سازوکارهایی برای بازنمایی این وقایع و مقابله با یکدیگر بهره گرفته‌اند؟ برای پاسخ به این پرسش از روش تحلیل گفتمان لاکلا و موف استفاده شده است. این پژوهش نشان می‌دهد مطبوعات عربستان با استفاده از سازوکارهای گوناگونی چون نام گذاری ختثای این واقعه، استفاده از گزاره‌های دینی‌ای چون قضا و قدر، انتساب مسئولیت حادثه به حجاج ایرانی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و تکذیب روایت ایرانی از این واقعه، به شکل‌های مختلف کوشیدند نقش منفی عربستان را در این رویداد به حاشیه برانند و افکار عمومی را به سوی ایران معطوف سازند. در مقابل مطبوعات ایران نیز با استفاده از نام گذاری منفی واقعه و انتساب جنگ طلب بودن، آمریکایی و اسرائیلی بودن عربستان، منفعت طلبی عربستان از مراسم حج و نسبت دادن عربستان با تروریسم، بازنمایی منفی‌ای از نقش عربستان در مطبوعات فارسی‌زبان ارائه کنند.

کلیدواژگان: منا، مطبوعات ایران، مطبوعات عربستان، تحلیل گفتمان.

* این مقاله در قالب همایش بررسی ابعاد سیاسی - حقوقی فاجعه منا که از سوی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی (پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی) برگزار خواهد شد، تهیه و تدوین شده است.

** دانشیار دانشگاه باقرالعلوم ع.

*** استادیار دانشگاه قم.

مقدمه

مراسم مذهبی حج یکی از بزرگ‌ترین تجمعات انسانی در جهان به شمار می‌آید و در طی تاریخ هر ساله به تعداد حجاج شرکت کننده در آن افزوده شده است. در حال حاضر هر ساله حدود سه میلیون و پانصد هزار نفر در این مراسم شرکت می‌کنند که از آن میان حدود دو میلیون نفر از اتباع خارجی و بقیه از عربستان سعودی هستند. به گفته وزیر حج عربستان سعودی بناست در پنج سال آینده ظرفیت پذیرش حجاج حج تمتع به حدود پنج میلیون نفر و حج عمره به سه میلیون نفر افزایش یابد (Arab News, 2016).

حضور هم‌زمان میلیون‌ها حاجی و بی‌تدبیری مدیران وزارت حج عربستان سعودی سبب شده حوادث و وقایع مرگ‌باری در این مراسم روی دهد. سقوط هواپیماهای حامل حجاج، شیوع بیماری‌های همه‌گیری همچون مننژیت، تب زرد، بیماری‌های تنفسی و آنفلوانزا و وقوع آتش‌سوزی در اماکن و هتل‌ها و از همه مهم‌تر، تراکم شدید جمعیت در رمی جمرات از جمله این حوادث هستند (Wikipedia, 2016).

اگرچه در طول تاریخ حوادث فراوانی در مراسم حج روی داده است، حوادث سال ۱۳۹۴ از خون‌بارترین آنها به شمار می‌آید. هرچند عربستان سعودی آمار دقیقی منتشر نکرده است، اما در حوادث این سال طبق آمار ارائه‌شده از سوی جمهوری اسلامی ایران فقط از حجاج ایرانی، ۴۷۵ نفر جان باختند. این اتفاق بلافاصله بازتاب گسترده‌ای در مطبوعات جهان، جهان اسلام و ایران یافت و به‌ویژه افکار عمومی ایران و به تبع آن مطبوعات ایرانی واکنش شدیدی به آن نشان دادند. واکنش مطبوعات ایران نیز واکنش شدید رسانه‌های عربستان سعودی را همراه داشت و در نهایت به جنگ رسانه‌ای میان دو کشور انجامید.

مسئله اصلی پژوهش حاضر معطوف به این جنگ رسانه‌ای میان رسانه‌های ایران و عربستان است. به‌طور خاص این پژوهش قصد دارد به پرسش‌های زیر پاسخ دهد: رسانه‌های عربستان واقعه منا را چگونه بازنمایی کرده‌اند و از چه سازوکارهای گفتمانی‌ای برای این بازنمایی بهره گرفته‌اند؟ واکنش رسانه‌های عربستان به ایران چگونه بوده است؟ رسانه‌های ایران از چه سازوکارهای گفتمانی‌ای برای بازنمایی واقعه منا و عربستان استفاده کرده‌اند؟

به‌لحاظ نظری برای پاسخ به این پرسش‌ها از روش تحلیل گفتمان و به‌ویژه از نظریه گفتمان لاکلا و موف استفاده شده است. همچنین برای تحلیل متون مطبوعاتی تلاش

شده از برخی ابزارهای تحلیل متن استفاده شود که در حوزه تحلیل گفتمان انتقادی رایج است. ابزارهایی مانند روش نام گذاری یک رویداد که رجوع به گزاره‌های حوزه‌های گفتمانی دیگر و غیره در این پژوهش به کار گرفته شده‌اند تا مواجهه رسانه‌ای ایران و عربستان مطالعه شود.

پیش از بررسی داده‌های تحقیق، ابتدا تاریخچه مختصری از وقایع حج را در عربستان ارائه خواهیم کرد. سپس چارچوب نظری پژوهش را به اختصار معرفی و در قالب آن، چگونگی بازنمایی رسانه‌های عربستان را از واقعه منا و ایران تجزیه و تحلیل می‌کنیم. در نهایت، به سازوکارها و وضعیت رسانه‌های ایران در این راستا خواهیم پرداخت.

پیشینه حوادث مراسم حج

همان‌طور که گفتیم، تاکنون حوادث فراوانی در مراسم حج روی داده است، ولی مرگ‌بارترین این حوادث معمولاً در مراسم رمی جمرات روی می‌دهد. به دلیل فشردگی زمانی و مکانی در مراسم رمی جمرات تراکم جمعیت به حداکثر ممکن می‌رسد و این تراکم سبب فشار بسیاری به بدن و مشکل نفس کشیدن می‌شود. فاجعه جان سپردن افراد در منا هم حادثه جدیدی نیست. پیش از این نیز و چندین بار مشابه این رویداد – البته نه در حجم و گستردگی فاجعه سال ۲۰۱۵ – در منا روی داده است که به ترتیب تاریخ می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد (Wikipedia, 2016):

- در دوم جولای سال ۱۹۹۰ و در نتیجه خرابی در سیستم تهویه تونلی در منا، ۱۴۲۶ حاجی جان باختند.
  - در بیست و چهارم جولای ۱۹۹۴، ۲۷۰ حاجی جان خود را در جریان رمی جمرات از دست دادند.
  - در نهم آوریل ۱۹۹۸ بیش از ۱۱۸ حاجی در جریان رمی جمرات جان خود را از دست دادند. در این سال بیش از ۱۸۰ تن نیز آسیب دیدند و زخمی شدند.
  - در پنجم مارس سال ۲۰۰۱ نیز ۳۵ حاجی در جریان رمی جمرات جان باختند.
  - در یازدهم فوریه ۲۰۰۳ که ۱۴ حج‌گزار در خلال رمی جمرات جان سپردند.
  - در یکم فوریه ۲۰۰۴ نیز پایانی تلخ برای سفر حج ۲۵۱ مسلمان رقم خورد.
  - در بیست و دوم ژانویه ۲۰۰۵، ۳ نفر در منا جان سپردند.
  - در دوازدهم ژانویه ۲۰۰۶ نیز ۳۶۴ حاجی در منا جان خود را از دست دادند.
- ایرانیان نیز خاطرات تلخی از مدیریت حاکمان عربستانی بر امور حج دارند که شاید

یکی از تلخ‌ترین آنها مربوط به کشتار حجاج ایرانی در جمعه نهم مرداد ۱۳۶۶ (سی و یکم ژوئیه ۱۹۸۷) باشد که در جریان آن، نظامیان عربستانی به سمت حجاج ایرانی که مشغول برگزاری مراسم براءت از مشرکان بودند، تیراندازی کردند. در جریان این حادثه ۲۷۵ حاجی ایرانی و ۴۵ حاجی از دیگر کشورها به شهادت رسیدند و ۴۶۹ نفر، از جمله ۳۰۳ ایرانی زخمی شدند.

حوادث حج در سال ۱۳۹۴

یکی از خون‌بارترین سال‌ها برای حجاج، به‌ویژه حجاج ایرانی، سال ۱۳۹۴ بود که با سه رویداد مرگ‌بار همراه شد. نخستین حادثه مربوط به سقوط جرثقیل در محوطه مسجدالحرام بود. در روز جمعه بیستم شهریور ۱۳۹۴ مصادف با یازدهم سپتامبر ۲۰۱۵ و در ساعت ۱۷:۱۰ به وقت مکه یک دستگاه جرثقیل در محوطه مسجدالحرام سقوط کرد که موجب مرگ ۱۰۷ نفر و جراحت ۲۳۸ نفر شد. در رویداد سقوط جرثقیل، بیشتر جان‌باختگان از اتباع کشورهای هند، پاکستان، اندونزی و ایران بودند که در این میان، یازده ایرانی کشته و پانزده تن دیگر زخمی شدند. حادثه دوم در این سال مربوط به آتش‌سوزی در یک هتل بود که به زخمی شدن شماری از حاجیان و جابجا شدن ۱۵۰۰ نفر از آنها انجامید. اما بدترین و خون‌بارترین فاجعه در این سال در منا روی داد. این حادثه در دوم مهر ۱۳۹۴ برابر با دهم ذیحجه ۱۴۳۶ قمری هم‌زمان با عید قربان در جریان مراسم رمی جمرات و در خیابان ۲۰۴ و نزدیک به تقاطع آن با خیابان ۲۲۳ منطقه منا به وقوع پیوست. در این حادثه ۴۶۴ ایرانی جان باختند و در میان کشورهای مختلف اسلامی، ایران بیشترین تعداد کشته‌ها را داشت. به دنبال بروز این فاجعه، رهبر ایران سه روز عزای عمومی اعلام کرد.

عربستان در ابتدای وقوع فاجعه منا از سفر هیئت ایرانی و نیز تحویل پیکر حجاج خودداری می‌کرد تا اینکه در نهایت و به دنبال فشارهای شدید، حاضر به همکاری با ایران شد. پیکر حجاج ایرانی بعد از شناسایی، در چند نوبت به ایران منتقل گردید. خشم ایرانیان از این فاجعه که مقامات عربستانی از هرگونه پذیرش مسئولیت مربوط به آن استتکاف می‌ورزیدند، دستگاه حاکم ایران را واداشت تا روند اعزام زائران ایرانی را به حج عمره متوقف کنند. به دنبال این رویداد و نیز اعدام شیخ نمر، روحانی شیعی در عربستان، روابط دو طرف رو به تیرگی نهاد و در نهایت، قطع مناسبات دیپلماتیک را به دنبال داشت.

چارچوب نظری و روش تحقیق

تحلیل گفتمان به طور کلی نوعی روش تحلیل کیفی برای تحلیل داده‌های عمدتاً زبانی و متنی است و در دل خود رویکردهای متنوعی دارد که هر یک پیش فرض‌ها و روش‌های خاص خود را داراست. این روش ابتدا در زبان‌شناسی ظاهر شد و به سرعت به حوزه‌ای میان‌رشته‌ای بدل گشت (van Dijk, 1985). امروزه تحلیل گفتمان در حوزه‌های گوناگونی چون زبان‌شناسی، علوم اجتماعی و سیاسی، مطالعات زنان، روان‌شناسی، اقتصاد، ارتباطات و مطالعات فرهنگی و غیره به کار می‌رود. یکی از حوزه‌های عمده کاربرد تحلیل گفتمان در مطالعات رسانه‌هاست (Fowler, 1991; Hodge & Kress, 1979; Fairclough,) (van Dijk, 1986, 1987, 1991, 1989, 1992, 1995a, 1995b).

متعددی نیز به رسانه‌های ایران یا مسائل مرتبط با ایران در رسانه‌های خارجی پرداختند (سلطانی، ۱۳۸۴؛ سلطانی و شاه‌فاسمی، ۱۳۸۹؛ سلطانی و یحیایی، ۱۳۸۹؛ سلطانی و ناصری‌راد، ۱۳۸۸؛ سلطانی و دیگران، ۱۳۸۶).

در حوزه تحلیل گفتمان، نظریه‌ها و رویکردهای متعدد و متفاوتی وجود دارد. در این مقاله سعی شده بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موف^۱ مدلی ساده برای تحلیل بازنمایی فاجعه منا در مطبوعات عربستان سعودی و ایران و مقایسه آنها طراحی شود. این مدل به کمک دو مفهوم مرتبط به هم زنجیره هم‌ارزی و زنجیره تفاوت و مفاهیم دیگری مانند دال موقت و دال مرکزی آن‌گونه که در این نظریه مطرح است، طراحی شده است.

زنجیره هم‌ارزی و تفاوت در نظریه گفتمان لاکلا و موف فرایندهای ساخت هویت هستند. منطق هم‌ارزی در پی تشکیل گروه از طریق ایجاد زنجیره‌ای از هویت‌های هم‌ارز عمل می‌کند و منطق تفاوت این هویت‌های هم‌ارز را در برابر زنجیره هویت‌های متفاوت قرار می‌دهد. بنابراین، در این تحقیق باید مشخص شود مطبوعات عربستان، ایران را «هم‌ارز با» و «در تقابل با» چه نشانه‌هایی تعریف می‌کنند و برعکس مطبوعات ایران، عربستان را «هم‌ارز با» و «در تقابل با» چه نشانه‌هایی قرار می‌دهند.

بازنمایی منا در مطبوعات عربستان

با پذیرش این فرض که احتمالاً نخستین روایت از یک رویداد مهم از سوی رسانه‌هایی

۱. برای مطالعه بیشتر درباره این نظریه، نک: لاکلاو و موفه، ۱۳۹۳؛ حسینی‌زاده، ۱۳۸۶؛ سلطانی، ۱۳۸۴؛ همو، ۱۳۸۴؛ ب؛ یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹.

بازتاب داده می‌شود که نزدیک‌ترین فاصله را به محل وقوع آن رویداد دارند، پس رسانه‌های عربستانی به دلیل همین ویژگی، اولین بازتاب‌دهنده ماجرا بوده‌اند. برای پی‌گیری تحرکات مطبوعات عربستانی در زمینه جهت‌دهی به افکار عمومی در خصوص فاجعه منا، باید آن را به دو بخش تقسیم کنیم: بخش اول، ارائه روایت مطلوب خویش از موضوع و بخش دوم، تکاپو برای تکذیب روایت طرف مقابل.

نگارندگان برای تحقیق خویش، دو روزنامه برجسته عربستانی به نام‌های ریاض و عکاظ را برگزیده‌اند و در کنار آن، به واکاوی بازتاب حادثه در مهم‌ترین رسانه دولتی عربستان، یعنی «العربیه» پرداخته‌اند.

۱. ارائه روایت مطلوب / خنثی

الف) نام‌گذاری

رویدادی واحد در جهان خارج شکل می‌گیرد، ولی نام‌های متعددی برای توصیف آن استفاده می‌شود. توصیف فرد از آن حادثه می‌تواند بیانگر نوع نگرش وی به آن باشد. از آنجاکه فاجعه منا در تعطیلات سه‌روزه عید قربان در عربستان روی داد، پس در بررسی توصیف این حادثه در رسانه‌های این کشور عربی باید پیش از هر رسانه‌ای به سراغ رسانه‌های دیداری رفت.

نخستین خبر درباره فاجعه منا، در ساعت ۱۷:۱۴ روز پنجشنبه ۲۴ سپتامبر در سایت شبکه «العربیه» به ثبت رسید که در آن وزیر بهداشت از عبارت «حادث تدافع الحجاج فی منی» استفاده کرد. (قناة العربیه، ۲۰۱۵)^۱ اصطلاحی که عربستان سعودی برای توصیف فاجعه منا برگزید، در اکثریت قریب به اتفاق رسانه‌های عربی استفاده شد.

استفاده از واژه «حادث» (حادثه) از اهمیت چنین رویداد دردناکی می‌کاهد؛ زیرا چنین القا می‌کند که آنچه روی داده، نتیجه یک حادثه بوده است و امکان روی دادن آن در هر جای دیگر نیز ممکن است. حال اگر میان واژه‌هایی همچون «حادثه»، «فاجعه»، «تراژدی» یا «کشتار» مقایسه کنیم، درمی‌یابیم که استفاده از هر کدام از این واژه‌ها و نام‌گزینی‌ها، چه تأثیری می‌تواند بر خواننده بگذارد. به یقین استفاده از واژه «حادثه» تأثیر بسیار کمتری - از نظر روانی - بر خواننده دارد.

۱. «ویأتی ذلك في ظل تأكيد وزير الصحة المهندس خالد الفالح أن التحقيقات في حادث التدافع الذي وقع اليوم في منی، ربما بسبب تحرك بعض الحجاج من دون اتباع خطط التفویج الصادرة من قبل الجهات ذات العلاقة».

از سوی دیگر، استفاده از واژه «حادث» به نوعی انسان را یاد حادثه «رانندگی» (حادث سیر / حادث مرور) یا واژگانی از این دست می‌اندازد که در آن، پلیس در مقام مأمور کنترل راه‌ها، وظایفش را انجام می‌دهد، ولی این رانندگان هستند که از قوانین تخطی می‌کنند و این اتفاق را سبب می‌شوند. واژه «تدافع» نیز که همراه با واژه «حادث» به کار می‌رود و در عربی به معنای «ازدحام» است، این‌گونه القا می‌کند که حجاج با ازدحام خود و فشار آوردن به یکدیگر موجب یک حادثه شده‌اند. به دیگر سخن، بخشی از حقیقت در این میان از نظر پنهان نگاه داشته می‌شود.

ب) کاربرد گزاره‌های دینی «توفی و قدر»

موضوع دیگری که توجه پژوهشگران را به خود جلب می‌کند، استفاده از گزاره‌های پذیرفته شده دینی و به کار بردن آن در توصیف فاجعه مناست. گزاره‌ای که درباره مرگ افراد در دین اسلام وجود دارد، این است که مرگ و حیات انسان‌ها در دست خداوند است و خداوند این‌گونه خواسته است. در اخبار مختلف از واژه «وفاة» استفاده شده یا چنین تیتراژ شده است که «توفی ... فی حادث تدافع الحجاج فی منا». به این تیتراژها بنگرید:

۱. مدیر امنیت عمومی عربستان مراتب تسلیت و تعزیت خود و تمامی کارکنان بخش تأمین امنیت حج را در خصوص درگذشتگان حادثه دیروز منا اعلام کرد (در متن عربی از عبارت «توفاهم الله» استفاده شده است؛ یعنی خداوند جان آنان را ستانده است) و از خداوند برای آنان طلب رحمت و مغفرت و برای آسیب‌دیدگان، شفای عاجل تمنا نمود. (الریاض، ۲۰۱۵).^۱

در این سخنان عبارت «توفاهم الله فی الحادثة الألیمة» به کار رفته که وفات را به خداوند نسبت داده است؛ یعنی این خواست خداوندی بوده و در این میان نقشی بر عهده حکومت عربستان نبوده است (همان).

۲. وزیر امور دینی تونس در دیدار با خادم‌الحرمین مراتب تبریک رئیس‌جمهور کشورش را به مناسبت عید قربان اعلام کرد و درباره حادثه منا و حوادث ناشی از آن، که به درگذشت شماری از افراد و زخمی شدن شماری دیگر انجامید، با وی ابراز همدردی کرد (عکاظ، ۲۰۱۵).^۲

۱. «رافعاً تعازیه وتعازی جمیع منسوبی قوات أمن الحج فی من توفاهم الله فی الحادثة الألیمة التی حدثت فی منی أمس، سائلاً لهم الرحمة والمغفرة، والشفاء العاجل للمصابین».

۲. «ونقل وزیر الشؤون الدینیة لخادم الحرمین الشریفین تهنئة فخامة الرئيس التونسي بمناسبة عيد الأضحى المبارك، وتعازیه ومواساته لخادم الحرمین الشریفین فی حادث التدافع بمشعر منی وما نتج عنه من وفيات وإصابات».

۳. وفات ۷۱۷ نفر و زخمی شدن ۸۶۳ نفر در حادثه ازدحام حجاج (همان).^۱
نکته جالب توجه دیگر، استفاده از گزاره دینی دیگری به نام «قضا و قدر» است. از جمله افرادی که مدعی این امر می‌شود، عالی‌ترین مقام دینی عربستان، یعنی مفتی کل این کشور است. البته این تلقی قضا و قدری از ماجرا به دیگر افراد نیز سرایت می‌کند که از آن جمله می‌توان به رئیس انجمن جهانی مسلمانان و نخست‌وزیر پاکستان اشاره کرد که در توصیف این حادثه ضمن پرهیز از مسئول دانستن مقامات عربستانی، عامل این ماجرا را قضا و قدر می‌دانند. موارد زیر مؤید این ادعاست.

۴. مفتی کل عربستان: شما هیچ مسئولیتی در قبال اتفاق پیش‌آمده ندارید. هنگامی که پای قضا و قدر الهی به میان آید، گریزی از آن نیست (الریاض، ۲۰۱۵).^۲

۵. دکتر عبدالله بن عبدالمحسن ترکی، دبیر کل انجمن جهانی مسلمانان گفت که این انجمن پیام‌های تسلیت بسیاری از سازمان‌ها، انجمن‌ها، نهادها و شخصیت‌های مختلف اسلامی از سراسر جهان دریافت کرده است که ایمان عمیق خود را در خصوص قضا و قدر بودن حادثه‌ای که روی داده است، اعلام کرده‌اند (عکاظ، ۲۰۱۵).^۳

۶. وی به این نکته اشاره کرد که آنچه در منا روی داد، قضا و قدر و نتیجه ازدحام حجاج بود (همان).^۴

ج) نظریه توطئه و انتساب فاجعه به حجاج ایرانی و سپاه پاسداران رسانه‌های عربستانی پس از آنکه پروژه خود را در زمینه نقش قضا و قدر ناکام دیدند، کوشیدند ایران را مسئول فاجعه به وجود آمده نشان دهند. العریبه در گزارشی سیصد حاجی ایرانی را متهم کرد که با زیر پا گذاشتن قواعد مربوط به حرکت در منا سبب فاجعه پیش‌آمده هستند:

۷. نزدیک به سیصد حاجی ایرانی که دستورالعمل‌های مربوط به حرکت حجاج را زیر

۱. «وفاة ۷۱۷ وإصابة ۸۶۳ في تدافع للحجاج».

۲. «وأنتم غير مسؤولين عما حصل. القدر والقضاء إذا نفذ لا بد منه».

۳. «قال الأمين العام لرابطة العالم الإسلامي الدكتور عبدالله بن عبدالمحسن التركي، إن الرابطة تلقت العديد من بقریات التعازی من المنظمات والجمعيات والمؤسسات والشخصيات الإسلامية فی العالم، الذین عبروا فیها عن إیمانهم العمیق بأن ما حصل هو قضاء وقدر».

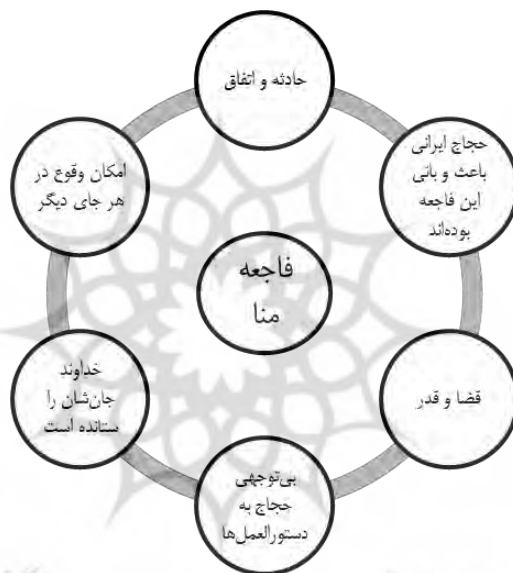
۴. «لافتا إلى أن ما حدث فی منى قضاء وقدر نتيجة التدافع بین الحجيج».

با گذاشتند، عامل حادثه ازدحامی شدند که در خیابان ۲۰۴ منا روی داد (العریبه، ۲۰۱۵).^۱
 العریبه در گام بعدی خود، دست از سر حجاج ایرانی برمی دارد و به سراغ شش تن از فرماندهان سپاه می رود و به نقل از یک فرد مخالف نظام جمهوری اسلامی می گوید که این شش تن عامل فاجعه منا بوده اند:

۸. یک دیپلمات ایرانی مخالف نظام: شش افسر عضو سپاه پاسداران ایران دلیل حادثه منا بوده اند (همان).^۲

به طور خلاصه بازنمایی فاجعه منا در مطبوعات عربستان را می توان به صورت شکل زیر نشان داد:

شکل ۱

۲. تلاش برای تکذیب روایت طرف مقابل

هر رسانه ای در کنار تلاش برای اثبات روایت خویش از یک موضوع، می کوشد روایت طرف مقابل را خلاف واقع فرض کند. رسانه های عربستانی برای تکذیب روایت طرف مقابل، می کوشند او را تخریب کنند و بدین ترتیب، افراد را از پذیرش روایتش بازدارند. دال اصلی در گفتمان عربستان، جهان اسلام است و در این میان، تلاش می شود طرف مقابل

۱. «قرابة ۳۰۰ حاج ایرانی «خالفوا تعليمات التفویج المحددة»، مما تسبب بحادثة التدافع فی شارع ۲۰۴ بمشعر منى».

۲. «دبلوماسية منشق: ۶ ضباط من الحرس الإیرانی سبب تدافع منى».

که روایت متفاوتی از حادثه منا دارد، از این دال مرکزی دور گردد. رسانه‌های عربستانی در بخشی از تلاش‌های خود برای دور کردن ایران از دال مرکزی «جهان اسلام»، از راهبرد گفتمانی «ارجاع و نام‌گذاری» استفاده می‌کنند.

رایزینگل و وداک (۲۰۰۱م) با اشاره به اینکه راهبرد نام‌گذاری با اهداف اجتماعی، سیاسی یا روانی خاصی صورت می‌گیرد، معتقدند فرد با استفاده از این نام‌گذاری، درصد معرفی کنشگران اجتماعی - به شکلی مثبت یا منفی - هستند و بررسی این نام‌گذاری، این اجازه را می‌دهد تا پروسه ساختن «ما» و «آنها» را به‌وسیله آن دریابیم.

نام‌هایی که رسانه‌های عربستانی برای توصیف جمهوری اسلامی ایران استفاده می‌کنند - در خنثی‌ترین حالت - تهران یا ایران است. در بررسی‌هایی که به‌صورت تصادفی از روزنامه‌های مختلف عربستانی انجام گرفت، حتی در یک مورد از آنها نیز از نام رسمی ایران یعنی «جمهوری اسلامی ایران» استفاده نشده بود. به دیگر سخن، عربستان حاضر نیست حتی به‌اندازه ذکر نام رسمی ایران، این کشور را مسلمان بداند. رسانه‌های عربستانی در بیشتر موارد هنگام صحبت درباره جمهوری اسلامی، از عناوینی همچون «رژیم ایران»، «آخوندها»، «رژیم آخوندی»، «کشور آخوندی» و ... استفاده می‌کنند. مطبوعات عربستان در فرایند غیریت‌سازی از ایران، این دال را هم ارز دال‌های دیگری می‌کنند که در ادامه به بررسی آن می‌پردازیم:

الف) ایران ضداسلام

برای تبیین تلاش‌های عربستان در دور کردن ایران از آن دال مرکزی، می‌توان به عبارتهای رئیس انجمن جهانی مسلمانان اشاره کرد؛ رئیسی که خود یک مقام شناخته‌شده عربستانی است:

۹. عبدالمحسن ترکی می‌گوید که پیام‌های تسلیت بسیاری از سازمان‌ها، انجمن‌ها، مؤسسات و شخصیت‌های اسلامی در جهان دریافت کرده است که در آنها اقدامات عربستان سعودی برای جلوگیری از حادثه به وجود آمده را تأیید و عمیقاً ایمان خود را به صیغه قضا و قدری آنچه روی داده است، اعلام کردند و ابراز داشتند تلاش‌های گسترده و قابل توجهی از سوی دولت خادم‌الحریمین انجام گرفته است که در جهان بی‌نظیر بوده است. وی همچنین از کشورهای اسلامی خواست حجاج خود را پیش از آغاز مناسک حج

آموزش دهند و به آنها رعایت اصول تعیین شده از سوی سازمان های ذی ربط را گوشزد کنند (عکاظ، ۲۰۱۵).^۱

این مقام عربستانی تبار می کوشد با اشاره به نظر مورد اجماع طرف های مختلف اسلامی درباره تلاش ریاض در انجام وظایف خود، از توصیف قضا و قدری عربستان از فاجعه منا حمایت کند. وی همچنین کم کاری کشورهای اسلامی را در آموزش حاجیان شان عامل این حادثه می داند.

روزنامه عربستانی عکاظ در ادامه و برای آنکه چنین القا کند که صرفاً ایران با روایت مطرح شده از سوی عربستان مخالف است، عبارتی دیگر از عبدالمحسن ترکی را نقل می کند و می نویسد:

۱۰. عبدالمحسن ترکی با محکوم کردن اظهارات برخی مسئولان ایرانی که در تلاش های عربستان در زمینه حمایت از زائران بیت الله الحرام و مسجد نبوی، این اظهارات را غیرمسئولانه برشمرد و هدف از بیان آن را - افزون بر اهانت به عربستان و مقامات آن - بی احترامی و دهن کجی به تمامی مسلمانان برشمرد که ذره ای شک در تلاش عربستان برای خدمت به حاجیان و اسلام و مسلمانان ندارند (همان).^۲

در اینجا چنین می گویند که تمامی مسلمانان معتقدند عربستانی ها از هیچ تلاشی فروگذار نبوده اند و تنها این ایرانی ها هستند که دیدگاهی مخالف تمام مسلمانان دارند. در واقع، اصحاب مطبوعات در عربستان می کوشند ضمن اشاره به گزاره «داشتن وحدت، یک ضرورت است» ایران را طرف مخالف این گزاره بدانند و این کشور را از آن دال مرکزی

۱. «قال الأمين العام لرابطة العالم الإسلامي الدكتور عبدالله بن عبدالمحسن التركي، إن الرابطة تلقت العديد من بقریات التعازی من المنظمات والجمعیات والمؤسسات والشخصیات الإسلامية فی العالم، الذین أكدوا تأییدهم للإجراءات التي تتخذها المملكة لمعالجة الأحداث التي وقعت، وعن إيمانهم العمیق بأن ما حصل هو قضاء وقدر وأن الجهود التي تقوم بها حكومة خادم الحرمين الشريفین لخدمة ضیوف الرحمن وتسهيل نسکهم جهود عظیمة ولا نظیر لها فی العالم، وطالبوا الدول الإسلامية أن تقوم بواجبها نحو تنقیف حجاجها قبل مجئهم لتأدية المناسك وأن يراعوا الأنظمة التي وضعتها الجهات المعنية فی المملكة».

۲. «واستنکر التركي ما ورد على لسان بعض المسؤولين الإيرانيین من تشكیک في جهود المملكة فی ذلك وحرصها على رعاية قاصدی بیت الله الحرام والمسجد النبوی، واعتبرها تصريحات غير مسؤولة هدفها الإساءة إلى المملكة وقادتها، وإلى المسلمین كافة الذین لا يرتابهم أدنى شك فی حرص المملكة وقادتها على ما یخدم حجاج بیت الله الحرام ویخدم الإسلام والمسلمین».

دور سازند.

در بخشی دیگر از خبر یادشده، آمده است:

۱۱. وی در ادامه درباره سوءاستفاده از حادثه روی داده در منا که همواره در مناطق مختلف جهان روی می دهد، هشدار داد و تأکید کرد این سوءاستفاده‌ها برای اهانت به عربستان، کاستن از ارزش تلاش‌های صورت گرفته از سوی این کشور و نیز هزینه‌های گسترده و نامحدودی است که عربستان در اجرای پروژه‌های توسعه حرمین شریفین و مشاعر مقدسه است که هدف از آن تنها رضایت خداوند سبحان است.^۱

اصحاب رسانه با پوشش این بخش از اظهارات عبدالمحسن ترکی می‌کوشند بگویند ایران به دنبال سوءاستفاده از فاجعه مناست و می‌خواهد از ارزش تکاپوهای سخاوتمندانه‌ای که هدف از آن تنها رضایت الهی است - و البته هیچ هدف اقتصادی در ورای آن نیست - بکاهد. در اینجا چنین القا می‌شود که هدف عربستان، رضایت خداست و ایران به دنبال کاستن از ارزش اقداماتی است که این کشور در مسیر رضای الهی گام برمی‌دارد. روزنامه عربستانی عکاظ در خبر دیگری مربوط به سخنان پادشاه عربستان در جمع سفیران برخی کشورها چنین می‌نویسد:

۱۲. خادم الحرمین الشریفین، ملک سلمان بن عبدالعزیز آل سعود ابراز داشت عربستان - به دلیل مسئولیتی که متوجهش است - همیشه بر حفظ وحدت در جهان عرب و اسلام تأکید دارد و اجازه نمی‌دهد دست‌هایی پنهان این وحدت را بر هم بزنند (همان).^۲

ملک سلمان نیز می‌کوشد هنگام معرفی ارتباط خود با دال مرکزی «جهان اسلام و عرب» خود را عامل وحدت بداند و با اطلاق نام «دست‌های پنهان» به طرف‌های مقابل، آنها را عامل بر هم زدن وحدت برشمارد. در واقع سخنان این مقام عربستانی نیز نوعی تلاش برای ترسیم چهره یک دشمن از ایران - برای جهان اسلام - است.

در بخشی دیگر از همین خبر آمده است:

۱. «وحذر التركي من انتهاز هذه الأحداث التي تحدث في العالم باستمرار للإساءة إلى المملكة وانتقاص الجهود الجبارة والإنفاق السخي غير المحدود الذي تبذله المملكة على المشاريع في توسعة الحرمین الشریفین وتوسعة المطاف والمسعى وجسر الجمرات والمشاعر المقدسة والتي لا يتغنى من ورائها إلا رضى الله سبحانه وتعالى».

۲. «أكد خادم الحرمین الشریفین الملك سلمان بن عبدالعزیز آل سعود - حفظه الله - أن المملكة تحرص دائماً على لم الشمل العربي والإسلامي من واقع مسؤوليتها العربية والإسلامية، وانطلاقاً من دورها الإقليمي والعالمي، ولن تسمح لأى يد خفية بأن تعيث بذلك».

۱۳. وی اشاره کرد که عربستان به دلیل شرف و افتخار عظیمی که خداوند در زمینه خدمت به حرمین شریفین و زائران آن بخشیده است، به خود می‌بالد.^۱ همان طور که روشن است، ایران - پس از فاجعه روی داده در منا - خواستار واگذاری مسئولیت مدیریت حج به سازمان کنفرانس اسلامی شد، ولی عربستان برای آنکه در برابر این موضوع بایستد، کوشید تصدی این موضوع را به خواست و اراده خداوندی بداند و چنین وانمود کند که ایران به دنبال ایستادگی در برابر خواست خداوندی است. در همین راستا، مطبوعات عربستانی می‌کوشند هویت شیعی ایران را به عنوان هویتی غیراسلامی جلوه دهند و چنین بگویند:

۱۴. اگر فرهنگ فارسی - بعد از چهارده قرن - همچنان در مسیر اهانت به صحابه رسول اکرم حرکت می‌کند، باید این نکته برای همگان مشخص باشد که هجمه رسانه‌های ایرانی بر ضد عربستان، موضوعی است که در چارچوب کینه تاریخی دولت صفوی در ایران می‌گنجد (همان).^۲ با دقت در این عبارت، این نکته برای خواننده مشخص می‌شود که نویسنده در اینجا می‌کوشد به تاریخ بازگردد و با استفاده از واژه «فارسی»، قصد یادآوری امپراتوری پارسیان را دارد و تقابل عربی - پارسی را به یاد آورد. از سوی دیگر، این رسانه می‌کوشد با یادآوری این حدیث «مَنْ سَبَّ أَصْحَابِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا؛ هر کس به اصحاب من اهانت کند، لعنت خدا، فرشتگان و تمام مردمان بر اوست و هیچ عمل واجب و مستحبی از او پذیرفته نمی‌شود» ایرانی‌ها را افرادی مخالف اصحاب مکرم پیامبر اسلام جلوه دهد. به علاوه، نویسنده می‌کوشد ایران را کشوری صفوی معرفی کند و از چالش این دولت با عثمانی‌ها (بزرگ‌ترین نظام خلافت سنی بعد از عباسیان) چونان مستمسکی برای نامسلمان جلوه دادن ایران بهره برد.

۱. «منوها بأنها تفخر بما جباها الله من شرف عظیم فی خدمة الحرمین الشریفین وقاصدیهما».

۲. «وبری أنه إذا كانت الثقافة الفارسية لازالت تحاول النيل من صحابة رسول الله بعد أربعة عشر قرناً فيجب أن يكون معلوماً أن ما يقوم به الإعلام الإيراني من دور مشبوه في استهداف المملكة أمر يأتي في سياق الحقد التاريخي الذي نبيت عليه الدولة الصفوية في إيران».

ب) ایران ضد عرب

در بخشی دیگر از تلاش‌های مطبوعات عربستانی برای مخدوش ساختن وجهه ایران، این کشور همچون دیوی بازنمایی شده که به دنبال نابودی جهان عرب است. در مقاله‌ای با عنوان «رسانه‌های ایران در حال دروغ‌پردازی» نویسنده دیدگاه‌هایی از نویسندگان عرب - که البته همسو با اهداف عربستان هستند و بحث آنان حول محور بازتاب حادثه منا در رسانه‌های ایرانی می‌چرخد - ذکر می‌کند که به‌خوبی می‌تواند تصورات عربستانی‌ها را درباره ایران آشکار می‌سازد:

۱۵. محمد ربیع غامدی، نمایشنامه‌نویس تأکید کرد: هجمه رسانه‌های ایرانی ناشی از تنفر از هر آن چیزی است که در برابر دیو فارسی است و مادامی که در یک طرف، دیوی باشد، این هجمه‌ها ادامه خواهد یافت.^۱

گوینده این عبارات، با استفاده از ابزار استعاره می‌کوشد همه عرب‌ها را در یک طرف (عربستان) و ایران را در طرف مقابل قرار دهد و بگوید هرگونه لطمه به عربستان، به مثابه لطمه به طرف عربی است.

عبارت دیگر مقاله یادشده، از یک چهره رسانه‌ای یمنی با نام «صالح بیضانی» است که گفته است:

۱۶. وی تأکید کرد که نقش پیش‌تازانه‌ای که عربستان در منطقه دارد، سبب شد ایران از طریق رسانه‌های فرصت‌طلبش، خصومت خود را در خصوص عربستان و هر چیز عربی نشان دهد.^۲

ج) ایران ضد عربستان

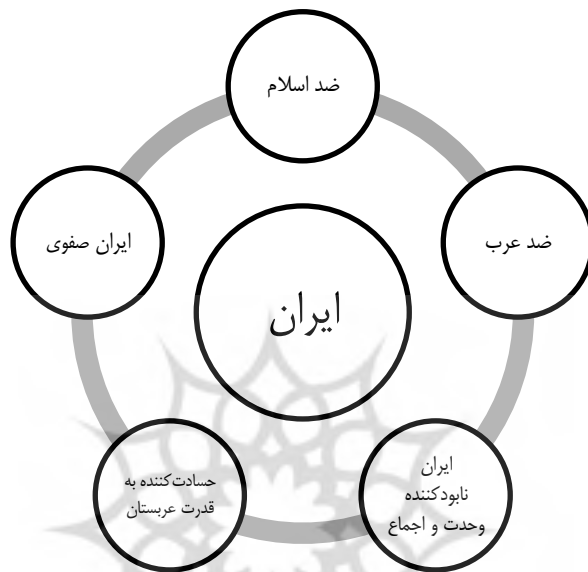
رسانه‌های عربستانی در ادامه تلاش‌های خود، اظهارنظر مقامات جمهوری اسلامی را درباره فاجعه منا، تلاش برای وهن جایگاه و شأن کشورشان می‌دانند:

۱۷. ایران حادثه منا را چونان فرصتی برای انجام هجمه‌ای جدید می‌داند و هدفش، اهانت به عربستان، مخدوش ساختن وجهه این کشور، پخش افکار مسموم و شک در

۱. «ویذهب المسرحی محمد ربیع الغامدی إلى أن حملات الإعلام الإيراني البائس تسعرها كراهية كل ما يشكل عقبة في وجه الغول الفارسي، لذلك فهي ليست بمستغربة وليست طارئة أيضا ولن تتوقف مادام هناك غول فارسي وما دامت هناك صلابة عربية تقف المملكة العربية السعودية في صفها الأول».

۲. «ويؤكد أن دور المملكة العربية السعودية الريادي والقيادي في المنطقة ضاعف من حالة الجنون لدى القيادة الإيرانية التي باتت تكشف أكثر من أي وقت مضى من خلال إعلامها الانتهازي عن موقفها العدائي للمملكة ولكل ما هو عربي».

میان مسلمانان درباره این کشور است.^۱
 به طور کلی شمای بازنمایی ارائه شده از ایران و عربستان را در مطبوعات عربستان
 می توان به شکل زیر نشان داد:

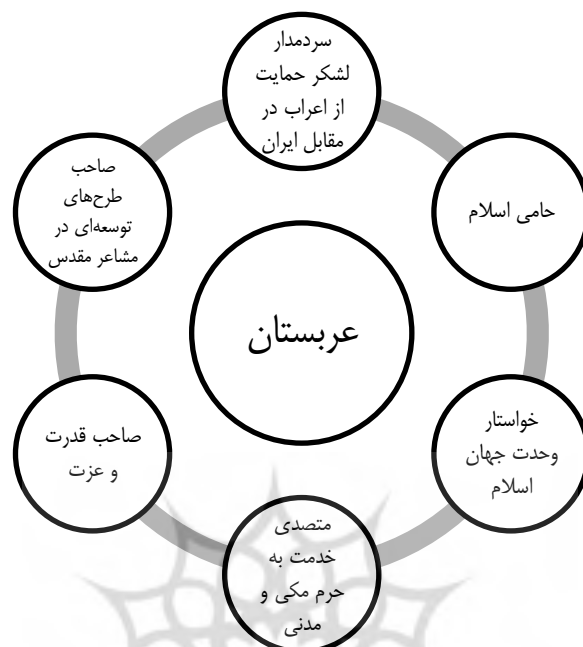
شکل ۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

مواجهه مطبوعات ایران و عربستان در بازنمایی منا: فاجعه یا حادثه؟

۱. «وجدت ایران في حادثة منى فرصتها لتنسيق حملة جديدة هدفها الإساءة إلى المملكة وتشويه صورتها وبث السموم والشكوك في نفوس وعقول المسلمين ضدها».

شکل ۳

بازنمایی فاجعه منا در مطبوعات ایران

الف) نام‌گذاری

با توجه به توضیحاتی که درباره نام‌گذاری رویداد دردناک منا صورت گرفت، تیتروهای اخبار مربوط به این موضوع در «خبرگزاری ایرنا» بررسی شد تا مشخص شود عبارت مورد استفاده در توصیف این رویداد دردناک چه بوده است. در بررسی اولیه با دو عبارت «حادثه منا» و «فاجعه منا» برخورد می‌کنیم، ولی بررسی میزان استفاده از هر کدام از این دو گزینه، در تاریخ‌های متفاوت با خود پیامی خاص به دنبال دارد.

در روز دوم مهر (نخستین روز رویداد منا) در مجموع مواد منتشرشده در پایگاه اینترنتی ایرنا بررسی شد که از مجموع ۳۳ مورد، در سی مورد از واژه حادثه و تنها در سه مورد از اصطلاح فاجعه استفاده شده است. این رقم در روز سوم مهر (دومین روز رویداد منا) ۶۰ به ۳۰ می‌شود؛ یعنی قریب به ۶۵ درصد از «حادثه» و نزدیک به ۲۵ درصد از «فاجعه» استفاده کرده‌اند. روز چهارم مهر، این رقم ۳۰ به ۸۷ می‌رسد.

در بازه زمانی یازدهم، دوازدهم و سیزدهم نیز این آمارگیری درباره استفاده از واژه‌های

«فاجعه» و «حادثه» بررسی شد که در روز یازدهم، این رقم ۱۰ به ۶۴ و در روز دوازدهم ۸ به ۱۰۰ و در روز سیزدهم ۵ به ۵۰ بود. در بازه زمانی بیست و هفتم، بیست و هشتم و بیست و نهم مهر نیز این رقم بررسی شد که استفاده از واژه «حادثه» به صفر می‌رسد و تنها اصطلاح «فاجعه منا» استفاده شده است.

جدول ۱

بیست و نهم مهر	بیست و هشتم مهر	بیست و هفتم مهر	سیزدهم مهر	دوازدهم مهر	یازدهم مهر	چهارم مهر	نوم مهر	دوم مهر	
-	-	-	۵	۸	۱۰	۳۰	۶۰	۳۰	حادثه
۷	۱۵	۹	۵۰	۱۰۰	۶۴	۸۷	۳۰	۳	فاجعه

مواجهه مطبوعات ایران و عربستان در بازتابی منا: فاجعه یا حادثه؟

بررسی روند استفاده از اصطلاح «فاجعه منا» در روز دوم مهر، ما را به سه خبر یا ماده مطبوعاتی می‌رساند. نخستین مورد مربوط به بیانیه دفتر رهبری معظم ایران، دومین مورد مربوط به بیانیه دولت و سومین مورد مربوط به بیانیه وزارت ارشاد است.

ایران در توصیف خود از حادثه منا، حاضر به پذیرش روایت عربستان از رویداد منا نشد و آن را ناشی از بی‌مدیریتی مقامات عربستان دانست. برای نمونه، می‌توان به بخشی از بیانیه دفتر رهبری معظم ایران اشاره کرد که در آن آمده است:

۱۸. دولت سعودی موظف است مسئولیت سنگین خود را در این حادثه تلخ پذیرفته و به لوازم آن به قاعده حق و انصاف عمل کند. مدیریت غلط و اقدامات ناشایسته که عامل این فاجعه بوده، نباید از نظر دور بماند (ایرنا، ۱۳۹۴).

ایرنا می‌کوشد اقدام عربستان را در جنگ علیه یمن عامل بی‌توجهی به وضعیت حاجیان عنوان کند و در این راستا، پاکستانی‌ها را نیز با خود هم‌نظر می‌داند:

۱۹. در پی حادثه غم‌انگیز امروز در مراسم «رمی جمرات» در منا که به جان باختن دست‌کم ۴۵۰ نفر از حجاج و مجروح شدن صدها نفر دیگر از آنان منجر شد، شخصیت‌های دینی - سیاسی پاکستان از عملکرد ضعیف عربستان در حفظ امنیت جانی حجاج انتقاد کرده و دلیل عمده آن را سرگرم بودن مقامات سعودی به حمله نظامی به یمن عنوان کردند (همان).

در خبری دیگر به نقل از ایرنا آمده است:

۲۰. آل سعود که علاوه بر حمایت همه‌جانبه از تروریست‌های تکفیری از جمله در سوریه، جنگی وحشیانه را علیه یمن راه انداخته و سرگرم کشتار ملت مظلوم این کشور، به ویژه کودکان و زنان هستند، برای سرپوش گذاشتن بر ناتوانی‌های خود انگشت اتهام را به سوی حجاج نشانه رفتند (همان).

ایرنا در بخشی دیگر از تلاش خود برای غیرطبیعی جلوه دادن این حادثه، ماجرای حرکت کاروان جانشین ولیعهد را به سمت منا - برای انجام مراسم رمی جمرات - عامل این ماجرا عنوان می‌کند و بر آن مانور می‌دهد:

۲۱. روزنامه لبنانی *الدیار* هم در گزارشی علت این فاجعه را حرکت کاروان محمد بن سلمان بن عبدالعزیز، جانشین ولیعهد و وزیر دفاع سعودی اعلام کرده است. در پایگاه اینترنتی *الدیار* آمده است: مقامات سعودی تلاش می‌کنند خبر ورود کاروان رسمی جانشین ولیعهد این کشور را به خیابان‌های منا و ایجاد بی‌نظمی در مسیر حجاج انکار کنند، اما واقعیت این است که فرزند شاه عربستان تصمیم می‌گیرد با یک کاروان رسمی به همراه ۲۰۰ نظامی ارتش و ۱۵۰ نیروی پلیس وارد منا شود. این روزنامه لبنانی افزود: پس از اینکه کاروان خودرویی جانشین ولیعهد عربستان وارد جمع حجاج شد و به مرکز منا رسید، مسیر حرکت حجاج تغییر کرد؛ زیرا کاروان همراه او برای اینکه سریع‌تر وارد منا و سپس از آنجا خارج شود، برخلاف جهت حرکت حجاج وارد منطقه شد. به دنبال این اقدام کاروان فرزند شاه عربستان، فشار و ازدحام زیادی ایجاد شد؛ به طوری که بیش از یک هزار حاجی در این فشار و ازدحام گرفتار شدند. جانشین ولیعهد سعودی پس از پایان بازدید از منا خارج شد، ولی فاجعه بزرگ رخ داده بود و برخی از حجاج بر اثر ازدحام و فشار بر زمین می‌افتادند و هزاران حاجی دیگر نیز بدون تعادل بر سر و بدن آنها پای گذاشته و تلفات هر لحظه افزایش یافت تا به نهصد کشته و حدود دو هزار زخمی رسید (همان).

ایران در توصیف قربانیان رویداد منا - به شکل گسترده‌ای - از واژه «کشته» استفاده می‌کند و همین عبارت کشته، چنین در ذهن القا می‌کند که حتماً کشته‌ای نیز وجود دارد:

۲۲. تاکنون بیش از هفتصد تن حاجی از کشورهای مختلف هنگام رمی جمرات در منا کشته و بیش از هشتصد تن نیز زخمی شده‌اند که در میان آنها تعدادی از حجاج ایرانی نیز وجود دارد. به یقین اگر شما به جای «کشته» عبارت «حادثه‌دیده» را به کار برید، احساسات به آن متفاوت خواهد بود.

ایران همچنین در ماجرای مدیریت حج می‌کوشد جهان اسلام را در این زمینه با

عنوان «تصمیم‌گیر» عنوان کند و برخلاف عربستانی‌ها که این مدیریت را هبه‌ای الهی می‌دانند، تهران آن را مسئولیتی می‌داند که از سوی جهان اسلام به عربستانی‌ها تفویض شده است و به همین دلیل و در پی وقوع این رویداد، بارها اعلام می‌کند که جهان اسلام باید در این زمینه تصمیم‌گیری کند:

۲۳. زمان آن رسیده است که جمهوری اسلامی ایران با سران کشورهای اسلامی رایزنی و نشست‌هایی داشته باشد و موضوع ناتوانی سعودی‌ها در مدیریت حج مورد بررسی قرار گیرد (همان).

در یکی دیگر از اخبار منتشرشده در ایرنا که حکایت از اعتقاد این رسانه و گفتمان رایج در ایران دارد، آمده است:

۲۴. صلاح‌الدین دمیرتاش، رهبر حزب دمکراتیک خلق‌های ترکیه در واکنشی تند به فاجعه رمی جمرات گفت: اماکن مقدس ملک پدری سعودی‌ها نیست، بلکه ارزش‌های مقدس اسلامی است (همان).
به‌طور کلی بازنمایی فاجعه منا در مطبوعات ایران را می‌توان این‌گونه به تصویر کشید:

شکل ۴

(ب) دیگر عربستانی در مطبوعات ایرانی

مطبوعات ایرانی نیز در پروژه غیربیت‌سازی از دیگر عربستانی، از عناصر گوناگونی کمک گرفتند که اولین مورد مربوط به ارجاع و نام‌گذاری است. مطبوعات ایران در نام‌گذاری عربستان، رویکردهای مختلفی اتخاذ می‌کنند. گاهی همان نام عربستان را استفاده می‌کند

و گاهی اوقات برای توصیف آن، عبارت عربستان وهابی را به کار می‌برد؛ یعنی دقیقاً در مقابل عربستان که می‌کوشد ایران را از آن دال مرکزی که همان جهان اسلام است، جدا کند، مطبوعات ایرانی نیز می‌کوشند عربستان را وهابی جلوه دهند و آنها را از دال مرکزی جهان اسلام دور بدانند:

۲۵. رئیس اداره تبلیغات اسلامی کاشان گفت: عامل بروز فاجعه منا، توطئه‌ای از پیش طراحی شده از سوی اسرائیل و عربستان بود که با هماهنگی کامل میان دولت وهابی عربستان با اسرائیل طراحی و اجرا شد (همان).

رسانه‌های ایرانی همچنین در جریان نام‌گذاری عربستان، از عبارت آل سعود نیز استفاده می‌کنند و به جای نام رسمی این کشور، آن را به کار می‌برند:

۲۶. سعودی‌ها بسیار تلاش دارند تا فاجعه منا را به بوته فراموشی بسپارند، اما این فاجعه نباید هیچ‌گاه از خاطره مسلمانان محو شود و همیشه باید آن را به عنوان سند بی‌کفایتی آل سعود در رسانه‌ها گوشزد کرد (همان).

در برخی از اخبار نیز در کنار آل سعود از واژه «رژیم» استفاده شده است که از عدم اعتراف ایران به مردمی بودن حکومت بر سر کار آمده در عربستان خبر می‌دهد. برای نمونه می‌توان به عبارت ذیل اشاره کرد:

۲۷. بدون شک و بر اساس اخبار و گزارش‌هایی که از مکه و عربستان می‌رسد، عوامل و حکومت عربستان و رژیم آل سعود که این روزها در یمن دست به جنایت‌های عمیقی می‌زند، در این حادثه مقصر هستند (همان).

• عربستان جنگ طلب

مطبوعات ایران در توصیف دیگر سعودی، بر نقش عربستان در جنگ‌های سوریه و یمن نیز تأکید فراوانی دارند و دولت این کشور را عامل کشتار سوری‌ها و یمنی‌ها می‌دانند:

۲۸. آل سعود اگر دغدغه حجاج را داشت، مردم سوری و یمنی را که باید به حج و طواف خانه خدا بروند، در زیر بمباران شیمیایی قرار نمی‌داد (همان).

• عربستان آمریکایی و اسرائیلی

یکی از اتهام‌های مطبوعات ایران به عربستان، آمریکایی و اسرائیلی بودن است. آنها عربستان را از بازیکنان تیمی می‌دانند که سرگروه آن آمریکا و اسرائیل است. برای نمونه می‌توان به عبارت زیر اشاره کرد:

۲۹. سعیدی ادامه داد: آل سعود نه تنها به فکر رضایت خداوند متعال نیست، بلکه

رضایت اربابان آنها مانند آمریکا و اسرائیل برای آنها بسیار مهم‌تر است (همان).
وقتی نام عربستان در کنار دال هایی همچون آمریکا و اسرائیل قرار می‌گیرد که در
گفتمان سیاسی جهان اسلام مدلول خاصی دارند، به یقین معنای خاص پیدا می‌کند.

• عربستان در جست‌وجوی ثروت، نه خدمت

همان‌طور که پیش از این گفتیم، عربستان بر آن است که هدفش از طرح‌های عمرانی
اجراشده در مکه و مدینه، صرفاً خدمت به زائران بیت الله است، ولی مطبوعات ایران هدف
از آن را کسب ثروت عنوان می‌کنند. به این عبارت توجه کنید:

۳۰. طی سال‌های اخیر، عربستان سعودی طرح‌های عمرانی بسیاری را با صرف
هزینه‌های هنگفت در مکه و مدینه آغاز کرده است. این پروژه‌های عمرانی که به‌ویژه در
اطراف مسجدالحرام تمرکز یافته‌اند، به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که به نظر می‌رسد هدف
اصلی آنها نه تسهیل مراسم حج و کمک به برگزاری هر چه شایسته‌تر آن، بلکه سودآوری
برای مقام‌های سعودی از طریق ایجاد مرکزهای خرید و هتل‌های لوکس بوده است
(همان).

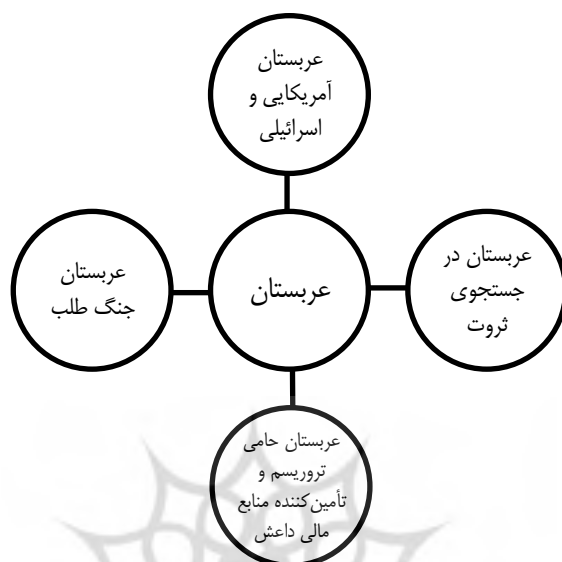
• عربستان حامی تروریسم

مطبوعات ایران عربستان را منبع اصلی تغذیه فکری و مالی تروریسم می‌دانند و در
پروژه غیریت‌سازی از آن استفاده می‌کند. به عبارت ذیل توجه کنید:

۳۱. حمله به کشور فقیر و استقلال طلب یمن، همراهی با صهیونیست‌ها، حمایت مالی
و تبلیغاتی از گروه‌های تروریستی و تکفیری مانند داعش، برافروختن شعله جنگ در
سوریه و عراق، تخصیص بودجه سالانه برای گسترش وهابیت و مقابله با همه گیر شدن
تشیع در منطقه، اینها تنها تعدادی از جنایات‌هایی است که سران عیاش رژیم نفت‌خوار
سعودی در حق امت مسلمان منطقه انجام داده‌اند و حالا باید به این فهرست، سهل‌انگاری
و ناکارآمدی در برگزاری مراسم حج را هم اضافه کرد.

در کل تصویر ارائه شده از عربستان در شکل زیر به نمایش در آمده است:

شکل ۳

نتیجه

آنچه از بررسی رفتار مطبوعات عربستانی در موضوع رویداد منام برمی آید، این است که در نام گذاری این رویداد، عربستانی‌ها از همان ابتدا واژه «حادثه» را برای آن برگزیدند و بدون هیچ گونه تغییری، آن را گسترش دادند و از آن بهره بردند. مطبوعات عربستانی این رویداد را نتیجه خواست خداوندی برشمردند؛ خواستی که بشر در جلوگیری از آن هیچ نقشی ندارد. نشریات عربستانی کوشیدند در راستای تکذیب روایت طرف مقابل از رویداد منام، ایرانی‌ها را از آن دال مرکزی که همان جهان اسلام است، دور کنند. مطبوعات این کشور عربی در پروسه غیریت‌سازی، ایرانی‌ها را افرادی ضداسلام، ضدعرب و ضدصحابه جلوه دادند تا بدین ترتیب هیچ اثری از وابستگی دالی به نام ایران با دال مرکزی وجود نداشته باشد. مطبوعات عربستانی حتی در تلاش خود برای دور کردن ایران از دال مرکزی، حاضر نشدند از نام رسمی ایران، یعنی «جمهوری اسلامی ایران» استفاده کنند تا مبدا چنین تصور شود که این کشور، اسلامی است.

مطبوعات ایران در نام‌گذاری رویداد دردناک منام، روشی متفاوت داشتند. ابتدا عنوان

«حادثه» را برای این موضوع برگزیدند، ولی طولی نکشید که این واژه جای خود را به «فاجعه» داد تا عمق دردناک این موضوع مشخص شود. نکته جالب در این میان نقش رهبر و مقامات ایران در ایجاد یک نظام معنایی جدید درباره یک رویداد است. رسانه‌های ایرانی همچنین در راستای به تصویر کشیدن دیگر عربستانی، آنها را وابسته به جبهه آمریکایی - اسرائیلی، جنگ طلب، حامی تروریسم و در جست‌وجوی ثروت جلوه می‌دهند.

منابع

- ایرنا (۱۳۹۴)، «الدیار: حرکت کاروان بن سلمان فاجعه آفرین شد»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۲۰ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772075>
- _____ (۱۳۹۴)، «امام جمعه گرگان: کشورهای جهان در خصوص مدیریت آل سعود بر حرمین تصمیم‌گیری کنند»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۳۰ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772303>
- _____ (۱۳۹۴)، «امام جمعه موقت اهواز: آل سعود نوکر استکبار است»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۳ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772646>
- _____ (۱۳۹۴)، «امام جمعه موقت قم: آل سعود لیاقت اداره حرمین شریفین را ندارد»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۴ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772539>
- _____ (۱۳۹۴)، «بزرگ‌ترین حوادث حج و ناتوانی آل سعود»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۳۱ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772082>
- _____ (۱۳۹۴)، «پیام رهبر معظم انقلاب در پی فاجعه مصیبت‌بار در سرزمین منا»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۵ از: [http://www.irna.ir/fa/News/81772064 /](http://www.irna.ir/fa/News/81772064)
- _____ (۱۳۹۴)، «حج و ناکارآمدی و مسئولیت‌ناپذیری سعودی‌ها»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۵ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772534>
- _____ (۱۳۹۴)، «رهبر حزب دمکراتیک خلق‌های ترکیه: اماکن مقدس ملک پدری سعودی‌ها نیست»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۲ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81772316>
- _____ (۱۳۹۴)، «شخصیت‌های پاکستانی: جنگ یمن، عربستان را از توجه به امنیت حجاج غافل کرده است»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۳ از: <http://www.irna.ir/fa/News/81771883>

- _____ (۱۳۹۴)، «عربستان سعودی زائرکشی را به‌عنوان یکی از اهداف سالانه خود دارد»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۲/۴ از:
<http://www.irna.ir/fa/News/81772657>
- _____ (۱۳۹۴)، «نماینده مجلس: کشورهای اسلامی راهکاری برای امنیت حجاج بیابند»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۳۱ از:
<http://www.irna.ir/fa/News/81772298>
- باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۴)، «فاجعه منا با هماهنگی کامل دولت وهابی عربستان و اسرائیل طراحی و اجرا شد»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۲۱ از:
<http://www.yjc.ir/fa/news/5351781>
- حسینی زاده، محمدعلی (۱۳۸۶)، *اسلام سیاسی در ایران*، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- الرباعی، علی. (۲۰۱۵)، «الإعلام الإيراني في حالة هوس وتزييف»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۹ از:
<http://www.okaz.com.sa/new/Issues/20150928/Con20150928798963.htm>
- روسیا الیوم (۲۰۱۵)، «مأساة التدافع في منى الأسوأ منذ ربع قرن وانتقادات لإدارة الحج»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۵ از:
<https://arabic.rt.com/news/794987>
- *الرياض* (۲۰۱۵)، «خادم الحرمين: وجهنا بالتحقيق في ملابسات حادثة منى»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۴ از:
<http://www.alriyadh.com/1085456>
- _____ (۲۰۱۵)، «وفاة ۷۱۷ وإصابة ۸۶۳ في تدافع للحجاج»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۳ از:
<http://www.alriyadh.com/1085456>
- سلطانی، سید علی اصغر (۱۳۸۴ الف)، *قدرت، گفتمان، و زیان: سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی ایران*، تهران: نشر نی.
- _____ (۱۳۸۴ ب) «تحلیل گفتمان به‌مثابه نظریه و روش»، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۲۸.
- _____ و دیگران (۱۳۸۷)، «تحلیل گفتمان سیاسی رسانه‌ها»، *فصلنامه علوم سیاسی*، شماره ۴۲.

- _____ و احسان شاه‌قاسمی (۱۳۸۹)، «آیا این مرد به بمب اتم دست پیدا می‌کند؟ نگاهی به بازنمایی مناقشات اتمی ایران در مطبوعات آمریکا»، مجله جهانی رسانه، شماره ۱۰.
- _____ و گودرز میرانی (۱۳۸۸)، «نظام‌های نشانه‌ای دلالت‌گر در صفحه اول روزنامه‌ها»، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال پنجم، شماره ۱۵.
- _____ و محسن ناصری راد (۱۳۸۸)، ترجمه «چارچوبی برای تحلیل گفتمان سیاسی در رسانه‌ها»، نورمن فرکلاف، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۴۷.
- _____ و سبحان یحیایی (۱۳۸۹)، «تحلیلی بر بازنمود گفتمان مشروعیت وبری در متن رسانه‌ای: مطالعه موردی مستند سفر انقلابی از کریستین امانپور- سی ان ان»، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ششم، شماره ۱۹.
- _____ العربية (۲۰۱۵)، «ارتداد ۳۰۰ حاج ایرانی وراء التدافع»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۵ از: <http://www.alarabiya.net/ar/saudi-today/2015/09/26>
- _____ عکاظ (۲۰۱۵). «الترکی لعکاظ: حادث منی الأیمن لا یقلل من نجاح الموسم». تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۸ از: <http://www.okaz.com.sa/new/issues/20150927/Con20150927798813.htm>
- _____ (۲۰۱۵)، «جهود المملكة لا ینكرها إلا مغرض .. وإدارة الحشود محل تقدير عالمي»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۳ از: <http://www.okaz.com.sa/new/issues/20150927/Con20150927798761.htm>
- _____ (۲۰۱۵)، «ماضون فی التصدی لكل من یحاول العبث بأمن الحج»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۷ از: <http://www.okaz.com.sa/new/issues/20150926/Cat20150926164381.htm>
- _____ الفال، محمد مختار (۲۰۱۵)، «الحقد ینتال الحقیقة»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۱۰ از: <http://www.okaz.com.sa/new/Issues/20150928/Con20150928798970.htm>
- _____ قناة العربية (۲۰۱۵)، «دبلوماسی منشق: ۶ ضباط من الحرس الإيراني سبب تدافع منی»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۵ از: <http://www.alarabiya.net/ar/iran/2015/10/04>
- _____ (۲۰۱۵). «وزیر الصحة السعودی: التحقیقات ستكون سريعة وسیعلن عنها»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱/۴ از: _____

<http://www.alarabiya.net/ar/saudi-today/2015/09/24/144.html>

- کلهر، محمدرضا (۱۳۹۴)، «فاجعه منا ننگ ابدی بر پیشانی آل سعود»، تاریخ بازیابی از: ۱۳۹۵/۱/۳۰

<http://kayhan.ir/fa/news/64337>

- لاکلائو، ارنستو و شانتال موفه (۱۳۹۳)، *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال*. ترجمه محمد رضایی، تهران: نشر ثالث.
- یورگنسن، لوئیز و ماریان فیلیپس (۱۳۸۹)، *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

- Arab News (2016), Hajjis number to touch 5m in five years. Downloaded at 5/6/2016 from: <http://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/750361>
- Beamer, L. (1992), Learning intercultural communication competence. *Journal of business communication*, 29(3), 285-303.
- Fairclough, N. (1989), *Language and Power*. London: Longman.
- ----- (1992), *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.
- ----- (1995a), *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- ----- (1995b), *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- ----- (2001), *The discourse of new labour: Critical discourse analysis*. "Discourse as data: A guide for analysis 1 (2001): 229-266.
- Fowler, R. (1991), *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Hodge, B. & Kress, G. (1979), *Language and Ideology*. London: Routledge.
- Germain, G. G. (2009), *Spirits in the Material World: The Challenge of Technology*. Lanham: Lexington Books.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2001), *Discourse and discrimination*. London: Routledge

- Van Dijk, T.A. (1980), "The Semantics and Pragmatics of Functional Coherence in Discourse", *Journal of Pragmatics* 4: 233-252.
- ----- (1986), *Racism in the Press*. London: Arnold.
- ----- (1987), *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park, CA: Sage.
- ----- (1991), *Racism and the Press*. London: Routledge.
- Wikipedia (2016), Incidents during the Hajj. Downloaded at 5/6/16 from: https://en.wikipedia.org/wiki/Incidents_during_the_Hajj

